

Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 05.04.2018
Nr 600/13/2018
Zał. ....

Dziękuję WT, 22.04.2018 r. f.

ks. dr hab. Sławomir Pawłowski SAC, prof. KUL
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Teologii, Instytut Ekumeniczny

Lublin, 2018.04.28

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr. **Artura Jemielity** (nr albumu Studiów Doktoranckich ChAT – 258) napisanej pod kierunkiem dr. hab. Borysa Przedpeńskiego, prof. ChAT, pt. ***Idea pokuty w teologii mariawickiej***: Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Wydział Teologiczny, Warszawa 2018, ss. 378 (kps.)

I. Struktura rozprawy

Praca doktorska p. Artura Jemielity posiada następującą strukturę: strona tytułowa (s. 1), spis treści (s. 3-5), wykaz skrótów ogólnych i biblijnych (s. 6-7), wstęp (s. 8-23), pięć rozdziałów (s. 24-221), zakończenie (s. 222-226), bibliografia (s. 227-255), indeks osobowy (s. 256-258), indeks rzeczowy (s. 259-262), załączniki (s. 263-374), streszczenie polskie (s. 375-376) i streszczenie angielskie (s. 377-378).

Główny korpus praca składa się z pięciu rozdziałów.

Pierwszy rozdział pt. *Charakterystyka ruchu mariawickiego i jego myśli teologicznej* (s. 24-41) ma charakter kontekstualnego wprowadzenia. Opisuje zwięźle jego historię, podstawy teologiczne oraz podkreśla jego wyjątkowość na tle innych wyznań chrześcijańskich.

Drugi rozdział nosi tytuł *Historia pokuty i spowiedzi w chrześcijaństwie* (s. 42-89) i ukazuje problematykę grzechu i pokuty w Starym i Nowym Testamencie, kształtowanie się praktyki pokutnej w starożytności i średniowieczu, oraz opisuje znaczenie pokuty w trzech wyznaniach: rzymskokatolickim, prawosławnym i ewangelickim (luterańskim i reformowanym). Rozdział ten ma na celu ukazanie różnorodności form pokuty i jej ewolucji jako sakramentu.

Trzeci rozdział, pt. *Teologiczny wymiar pokuty w mariawityzmie* (s. 90-139), zawiera analizę problematyki grzechu i pokuty w zasadniczym teologicznym tekście źródłowym mariawityzmu, to jest w *Dziele Wielkiego Miłosierdzia* (Płock, 1922 r.), oraz w listach pasterskich, odezwach i pozycjach publicystycznych biskupów mariawickich.

O ile rozdział trzeci prezentował teologiczne rozumienie pokuty, rozdział czwarty, *Praktyka pokuty w dwóch Kościołach mariawickich* (s. 140-202), skupia się na jej wymiarze praktycznym. Ukazuje spowiedź jako

sakramentalną formę wyznawania grzechów i przygotowanie do niej, opisuje liturgiczne formy wyznawania grzechów i rozgrzeszenia, a także spowiedź prywatną. Rozdział ten prezentuje także historię i recepcję pozasakramentalnych form pokuty w mariawityzmie: adoracji Przenajświętszego Sakramentu, jałmużny, postu i rekolekcji. Opisuje także miejsce pokuty w kalendarzach liturgicznych, zwłaszcza w Wielkim Poście i Adwencie. Cały rozdział czyni to wszystko w odniesieniu do dwóch Kościołów mariawickich: Kościoła Starokatolickiego Mariawitów i Katolickiego Kościoła Mariawitów.

Piąty rozdział, *Wieloaspektowy wymiar pokuty w mariawityzmie* (s. 203-221), porusza tematy, dla których nie było miejsca w poprzednich rozdziałach, a które są ważne dla teologii mariawickiej: pokuta jako droga do świętości i wypełnienia powołania, oraz zagadnienie budowy Królestwa Bożego na ziemi. Wyszczególniono także ekumeniczny wymiar sakramentu pokuty.

Zamieszczone na końcu piętnaście załączników (s. 263-374) to wybrane fragmenty *Dzieła Wielkiego Miłosierdzia* dotyczące pokuty (z *Ustaw: Związku Mariawitów, Zgromadzenia Kapłanów, Zgromadzenia Sióstr, Tercjarzy, Bractwa*, a także nauki i konferencje bł. Marii Franciszki Kozłowskiej i abpa Jana Marii Michała Kowalskiego) oraz listy pasterskie abpa Jana M. Michała Kowalskiego oraz abpa Józefa M. Rafaela Wojciechowskiego na ten temat.

II. Ocena rozprawy

Osiągnięcia

Z wielkim uznaniem należy przyjąć rozprawę na temat wyznania chrześcijańskiego, które może poszczycić się rdzennie polskim rodowodem, a jednocześnie ciągle nie jest dostatecznie zbadane i opisane.

Recenzent stwierdza, że praca niewątpliwie osiągnęła główny cel, którym była „kompleksowa analiza prawdopodobnie wszystkich dostępnych źródeł mariawickich odnoszących się do pokuty” (s. 11), uczyniona „na płaszczyźnie teologicznej, historycznej, liturgicznej i dyscyplinarnej” (s. 11). Praca wypełniła lukę badawczą dotyczącą tego zagadnienia sakramentologii mariawickiej (por. opis stanu badań, s. 13-16).

Autor pracy musiał zmierzyć się z wieloma obiektywnymi trudnościami: brakiem jednoznaczności pojęć teologicznych i wieloznaczności ich interpretacji w początkach mariawityzmu (dopiero w późniejszym czasie listy pasterskie biskupów mariawickich określały podstawowe ramy doktrynalne - s. 16) oraz z brakiem oficjalnej mariawickiej wykładni i egzegezy *Dzieła Wielkiego Miłosierdzia* (s. 20). Jak sam przyznaje, z dozą wewnątrz-konfesyjnej krytyki: „Z przykrością należy stwierdzić, że w Kościołach mariawickich brakuje całościowego i usystematyzowanego

opracowania doktryny wiary, a wiele aspektów życia liturgicznego i duszpasterskiego nie jest w pełni uporządkowanych. Jest to szczególnie wyzwanie dla przyszłych teologów” (s. 19). To wyzwanie Autor podjął i – trzeba przyznać – w prezentowanej rozprawie dobrze wypełnił.

Na uznanie zasługuje dotarcie do trudno osiągalnych źródeł w archiwach kościelnych i parafialnych oraz w kolekcjach prywatnych. W ten sposób, obok głównej księgi wyznaniowej mariawityzmu, *Dziela Wielkiego Miłosierdzia*, udało się zgromadzić liczne listy pasterskie biskupów mariawickich, mało znane publikacje kościelne oraz teksty liturgiczne i katechetyczne (s. 11; por. bibliografia s. 227-255).

Wstęp umiejętnie wprowadza w dysertację. Nie podlega wątpliwości naukowa zasadność sformułowania przedmiotu pracy, jej celu badawczego (s. 10-13), zwłaszcza w świetle dotychczasowych badań (s. 13-20).

Układ rozprawy jest logiczny. Pierwsze dwa rozdziały mają charakter wprowadzający (choć tutaj pojawią się ze strony Recenzenta wątpliwości). Merytoryczny ciężar rozprawy spoczywa na rozdziale 3 i 4. Rozdział piąty posiada charakter uzupełniający i podsumowujący. Wewnętrzna struktura rozdziałów jest przejrzysta i kompletna.

Język rozprawy jest komunikatywny. Spotykamy mało potknięć literowych, interpunkcyjnych czy redakcyjnych, choć w niektórych miejscach styl mógłby zostać poprawiony.

Przypisy (w liczbie 920) posiadają konsekwentnie stosowane adresy bibliograficzne. Niektóre z nich zawiera pożyteczne wyjaśnienia i dopowiedzenia. Przejawem waloru dokumentacyjnego rozprawy jest umieszczenie indeksu osobowego i rzeczowego (s. 256-262), co jest rzadkością w pracach doktorskich (przynajmniej z punktu widzenia Recenzenta). W ogóle przez całość rozprawy przewija się dbałość o nazwiska, daty i liczby (patrz zwłaszcza fragmenty na temat historii mariawityzmu, s. 24-35).

Na pochwałę zasługuje szczegółowa prezentacja tekstów przygotowujących do spowiedzi (rachunek sumienia, s. 145-151) i liturgicznej formy wyznawania grzechów i rozgrzeszenia (s. 152-161) jak też opis spowiedzi prywatnej (s. 161-166) i pozasakramentalnej formy pokuty jaką jest m. in. Adoracja Przenajświętszego Sakramentu (s. 167-174.) Dotarcie do tych liturgicznych i modlitewnych tekstów, do których dochodzi jeszcze opis nabożeństw Wielkiego Postu i Triduum Paschalnego (s. 194-200), jest w zasadzie niemożliwe (lub bardzo trudne) dla osoby z zewnątrz świata mariawickiego. Autor dostarcza także informacji o praktykach, które nie są zapisane w rubrykach liturgicznych (przypisy 562-566, 570 na s. 152n), co tym bardziej podnosi wartość poznawczą rozprawy.

Z tego samego tytułu dobrodziejstwem dla Czytelnika pracy i przyszłych badaczy ruchu mariawickiego jest zamieszczenie *Załączników*. (s. 263-374). Żadne streszczenie nie odda bowiem znaczenia tekstu

oryginalnego, tym bardziej, jeśli mamy do czynienia z tekstem trudno dostępnym (patrz np. ulotka ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie, s. 347-348).

Autor rozprawy nie unika krytykowania niektórych aspektów religijnego życia mariawitów, zarówno na podstawie literatury jak i własnej obserwacji (np. na temat przygotowania wiernych do spowiedzi i ich uczestnictwa w spowiedzi powszechnej, s. 224). Wiele też stawia samodzielnie i odważnie (np. na temat postępu teologii pokuty w III wieku – s. 63), starając się powiedzieć to, czego nie można już przeczytać z powodu braku opracowań na dany temat. Na każdym kroku widać staranie o dojście do teologicznej głębi zagadnień, celem dokonania ich krytycznej analizy i spójnej syntezy.

Mankamenty

Niedociągnięcia rozprawy są dużo mniejszej wagi, niż jej walory:

1. Błędów (wątpliwości) merytorycznych jest mało, np.:

- Doktorant stwierdza: *Należy pamiętać, że w początkowych trzech wiekach Kościoła, chrztu udzielano tylko nawróconym dorosłym* (s. 63). Tymczasem pierwsze wyraźne świadectwa pochodzą już z II wieku: np. św. Ireneusz, *Adversus haereses*, II, 22, 4: PG 7, 784.
- Spowiedź jest drugim, a nie trzecim aktem sakramentu pojednania według nauczania Soboru Trydenckiego (ale to raczej zwykła pomyłka Autora, bo sam dalej pisze o zadośćuczynieniu jako o akcie trzecim - s. 71).
- Czy pokusa „ducha południowego” polega na błędnym rozpoznaniu dobrego anioła w szatanie (s. 114), czy też jest raczej pokusą *acedii*, czyli duchowej depresji, lenistwa?
- Pisząc na temat rzymskokatolickiej praktyki udzielania sakramentów osobom innego wyznania, lepiej byłoby, gdyby Autor sięgnął bezpośrednio do *Kodeksu Prawa Kanonicznego* (kanon 844; tekst dostępny choćby za pośrednictwem internetu), aniżeli cytował te przepisy z opracowań (przypis 905, s. 220), bowiem w ten sposób wyciągnięte wnioski brzmią zdawkowo i niedokładnie.

2. Pytanie budzi zasadność drugiego rozdziału. Pierwsze dwa rozdziały mają charakter wprowadzający. O ile można jeszcze zrozumieć wprowadzenie w historię i doktrynę mariawityzmu (rozdział pierwszy), to wątpliwość budzi tematyka rozdziału drugiego: *Historia pokuty i spowiedzi w chrześcijaństwie* (s. 42-89). Czy można na niespełna pięćdziesięciu stronach ukazać

problematykę grzechu i pokuty w Starym i Nowym Testamencie, kształtowanie się praktyki pokutnej w starożytności i średniowieczu, oraz znaczenie pokuty w trzech wyznaniach: rzymskokatolickim, prawosławnym i ewangelickim (luterańskim i reformowanym)? Niewątpliwie, Autor musiał takiej pracy dokonać dla siebie, dla swojego instrumentarium naukowego, ale czy warto w dysertacji „wywazać otwarte drzwi”, gdyż z pewnością nie brakuje tego typu opracowań polskojęzycznych.

Podobne wątpliwości budzą się, ale już na mniejszą skalę, gdy Autor rozprawy streszcza chrześcijańską naukę na temat jałmużny (s. 174-179), postu (s. 182-184) i Królestwa Bożego (s. 207-212).

Recenzent rozumie jednak, że rozprawa będzie kiedyś opublikowana i przeznaczona dla szerszego grona czytelników. Może wtedy istnienie tego typu wprowadzeń byłoby uzasadnione.

3. Recenzenta trochę razi stosowanie przez Autora rozprawy pierwszej osoby liczby pojedynczej we *Wstępie* – *Temat ten został wybrany przeze mnie...* (s. 10); *Zamiarem mojej pracy jest...* (s. 11), *W przedstawionej pracy doktorskiej będę się starał...* (s. 11) – czasem, ale już rzadziej w rozdziałach – *W mojej rozprawie doktorskiej zwracam uwagę na poglądy...* (s. 116) – i w *Zakończeniu*: *W mojej pracy starałem się... poszukiwałem odpowiedzi...* (s. 222). Nie jest to błędem absolutnym, ale Recenzent postuluje zmianę na pierwszą osobę liczby mnogiej (*naszym zamiarem jest; będziemy się starali*) lub na formę bezosobową (*starano się, poszukiwano odpowiedzi*).

4. Autorowi rozprawy zdarzają się czasem wypowiedzi – prośbę wybaczyć sformułowanie – z gatunku eseistyki lub kaznodziejstwa. Na przykład:

- *Mariawici starają się współpracować ze wszystkimi chrześcijanami, a także wszystkimi ludźmi dobrej woli...* (s. 40); jak Autor to sprawdził?
- *Współcześni chrześcijanie często bagatelizują wezwanie „Przyjdź Królestwo Twoje”, zamiast tego ludzie gromadzą jak najwięcej dóbr, dążą do bezwzględnej realizacji swoich aspiracji...* (s. 212). Czy to nie jest zbyt moralizatorskie i czy tego rodzaju tekst można umieszczać w rozprawie naukowej, nawet teologicznej?

Autor posługuje się także stwierdzeniami, powiedzmy, „nonszalanckimi”:

- *Współcześnie w Kościele Starokatolickim Mariawitów post ma charakter sugerowany, nie określany żadnymi normami, warunkującymi uzyskanie zbawienia lub wynikającymi z prawa kościelnego* (s. 187). Pytanie: czy jakieś wyznanie chrześcijańskie określa normy postu jako warunkujące zbawienie?

- W rozumieniu mariawickim bycie świętym nie polega na szczególnym wyglądzie, prowadzeniu przesadnego życia kościelnego (często na pokaz) czy chorobliwej gorliwości (s. 204). Pytanie: czy istnieją wyznania chrześcijańskie, które hołdują takiej wizji?

5. Szkoda, że nie ma podziału wewnętrznego tzw. *Źródeł* drukowanych w bibliografii (s. 227-237). I tak w jednej grupie 126 pozycji, obok Pisma Świętego, *Dzieła Wielkiego Miłosierdzia* i pism biskupów mariawickich, znalazły się dzieła Ojców Kościoła, *Boska komedia* Dantego, uchwały Soboru Trydenckiego, katechizmy wyznaniowe i artykuły prasowe.

Trudno również zrozumieć, dlaczego niektóre mariawickie pozycje z *Literatury pomocniczej* (s. 242-252), np. na temat adoracji, Wielkiego Postu, pokuty (odpowiednio pozycje nr 1, 29, 89-91) nie zostały umieszczone „wyżej”, w zbiorze *Opracowań szczegółowych* (s. 237-241). Inaczej mówiąc: brakuje przekonującego wyjaśnienia podziału literatury.

Autor nie umieścił także – choćby literaturze pomocniczej – książki Pawła Matwiejczuka, *Spowiedź: jej historia w świetle Ksiąg wyznaniowych Kościoła Luterskiego* (Warszawa 2015, ss. 229); uwzględnił tylko artykuł tegoż autora, *Spowiedź w czasach Reformacji*, „Gdański Rocznik Ewangelicki”, 7 (2013) s. 207-223.

6. Do pracy warto wprowadzić jeszcze kilka uzupełnień:

- Warto wyjaśnić Czytelnikowi na czym polega różnica między początkiem roku kościelnego wraz z Adwentem, początkiem roku liturgicznego w Święta Wielkanocne (s. 200).
- Jeśli już charakteryzuje się Adwent na płaszczyźnie ogólnochrześcijańskiej (s. 201), to trzeba powiedzieć koniecznie także o jego wymiarze eschatologicznym (np. taki charakter ma w katolicyzmie pierwsza część Adwentu, do 17 grudnia; te akcenty występują także w ewangelicyzmie).

7. Już poza bezpośrednim wskazywaniem niedociągnięć w pracy, aczkolwiek jako wyraz drobnego niedosytu i jako problemy do dalszej dyskusji, Recenzent chciałby się zapytać Doktoranta o dwie sprawy.

- Na s. 161 rozprawy czytamy: *Spowiedź święta prywatna zdaje się być ewenementem, jeśli idzie o chrześcijaństwo. Jest to akt żalu za popełnione grzechy, zamknięty w formie codziennej modlitwy*. Czy można tak twierdzić? Czy akt żalu za popełnione grzechy, zamknięty w formie codziennej modlitwy, zaistniał w chrześcijańskiej historii rzeczywiście dopiero na początku XX wieku?

- Rodzi się pytanie o motywy ewolucji poglądów abpa Kowalskiego w latach 1921-1930 na temat praktyki spowiedzi. Co się stało, że przeszedł on od podzielenia stanowiska s. Marii Franciszki Kozłowskiej na temat spowiedzi „przed Bogiem z pośrednictwem kapłana” (s. 112), do zupełnego zniesienia spowiedzi usznej (s. 121-128)? Co więcej, jak wytłumaczyć zmianę jego poglądów w przeciągu niespełna dwóch miesięcy, między listem z 27 lutego 1930 r., w którym zastrzega wyznawanie niektórych grzechów przed osobą duchowną (w słowach lub korespondencyjnie), a listem z 13 kwietnia 1930 r., w którym nazywa praktykę wyznawania grzechów przed duchownymi „dziejowym oszustwem i tyranią dusz ludzkich” (s. 351)? Być może nigdy nie uzyskamy odpowiedzi na te pytania.

IV. Wnioski końcowe

Mając na względzie przedstawione wyżej uwagi, ogólną i szczegółową ocenę dysertacji, stwierdzam, że praca mgr. Artura Jemielity pt. *Idea pokuty w teologii mariawickiej* odpowiada w całej pełni wymogom stawianym rozprawom doktorskim.

Wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego łącznie z publiczną obroną tej pracy.

Stwierdzam także, że dysertacja pana Artura Jemielity powinna zostać opublikowana, po rozsądnym uwzględnieniu poprawek czy wskazówek Recenzentów.

ks. Sławomir Pawłowski SAC

/ks. dr hab. Sławomir Pawłowski SAC, prof. KUL/